

ΟΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΣΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ΚΑΛΟ (της Ιωάννας Μουτσοπούλου)

1.- Οι πυλώνες της δημοκρατίας

Στη δημοκρατία δεν υπάρχει μόνο η ελευθερία αλλά και η ευθύνη. **Η ελευθερία χωρίς την ευθύνη είναι αδύνατη.** Όσον αφορά τους ενεργούς παράγοντες που εμπλέκονται στη δημοκρατία, όπως και οπουδήποτε, αυτοί είναι: Η συλλογικότητα και τα μέλη της ως ο υποκειμενικός παράγοντας, δηλαδή η συνείδησή της, και η οργάνωση (θεσμοί), αυτό που είναι αντικειμενικό και έχει δημιουργηθεί από τον υποκειμενικό παράγοντα. Αυτοί οι δύο παράγοντες είναι παρόντες πάντοτε. Η ίδια η δημοκρατία όμως έχει στο εννοιολογικό της υπόβαθρο δύο πυλώνες: Την λαϊκή κυριαρχία και τα ατομικά δικαιώματα. Με πιο απλά λόγια έχουμε τέσσερις διαφορετικούς παράγοντες:

(α) Στο πεδίο των αποφάσεων και της δράσης το συλλογικό υποκείμενο με τα μέλη του ως υποκείμενο δρών και την οργάνωση τόσο ως μέσον για την επίτευξη των επιλεγμένων στόχων όσο και ως αποτέλεσμα (έκφραση) αυτού που έχει επιτευχθεί.

(β) Στο πεδίο της έννοιας τη λαϊκή κυριαρχία και τα ατομικά δικαιώματα.

Το συλλογικό υποκείμενο δεν μπορεί παρά να εκφραστεί μέσω **του υπεύθυνου πολίτη**, ο οποίος σαν άτομο συνθέτει μέσα του τόσο την ιδιότητα της συλλογικότητας όσο και την ατομικότητα που είναι ο ίδιος. Τα μέλη της συλλογικότητας στο πολιτικό πεδίο δεν είναι τα άτομα αλλά οι πολίτες, δηλαδή αυτοί που έχουν συναίσθηση της συλλογικότητας και των αναγκών της. Αλλιώς, στο πολιτικό πεδίο εξακολουθούν μεν να είναι μέλη της συλλογικότητας αλλά, πλέον, ως μαζικότητα και άθροισμα αναρίθμητων προσωπικών προσδοκιών, σχεδόν πάντοτε συγκρουόμενων μεταξύ τους.

Η δημοκρατία, λοιπόν, εξαρτάται από τη σχέση αυτών των παραγόντων μεταξύ τους.

Ποια είναι όμως η πραγματικότητα που βιώνουμε; Το πολιτικό υποκείμενο (ατομικό και συλλογικό) σχεδόν απουσιάζει, ενώ έχει δοθεί υπερέμφαση στην οργάνωση των θεσμών, με συνέπεια το συλλογικό υποκείμενο να υποκαθίσταται από την εκάστοτε εξουσία και με το άτομο να είναι έρμαιό της.

Η δε λαϊκή κυριαρχία, που ως αναφερόμενη στη συλλογικότητα είναι η πηγή της ευθύνης, έχει εξοβελιστεί στο “πυρ το εξώτερο” από την αποκλειστική έμφαση στα ατομικά δικαιώματα, τα οποία έχουν εξάλλου χάσει το αληθινό τους νόημα. Ο λόγος που το έχουν χάσει όμως οφείλεται ακριβώς σε αυτό το γεγονός: στο ότι η λαϊκή κυριαρχία αφανίστηκε τόσο στην πράξη, έστω ως το ελάχιστο ίχνος που υπήρχε, όσο και σαν νόημα. Άλλοι την συνδέουν με την τυραννία της πλειοψηφίας, άλλοι με κάτι ανέφικτο, άλλοι με τη μαζικότητα και άλλοι με λέξεις που δεν λένε τίποτα. **Οι δύο αυτοί εννοιολογικοί πυλώνες της δημοκρατίας λειτουργούν ταυτόχρονα και όχι χωριστά ο ένας από τον άλλον, όπως και οι μεγάλες ιδέες. Αλληλοσυμπληρώνονται. Γι’ αυτό, χωρίς τον έναν, καταρρέει και ο άλλος.** Η διολίσθηση είναι πολύ εύκολη. Μόνο η μεταξύ τους ισορροπία μπορεί να εγγυηθεί τη δημοκρατία.

Επομένως, απουσιάζοντας του συλλογικού υποκειμένου ως δρώντος παράγοντα και της λαϊκής κυριαρχίας ως ιδανικού που το

εκφράζει, δεν μπορούμε να μιλάμε σοβαρά για δημοκρατία. Η διολίσθηση έχει την τάση να αυξάνεται και η δημοκρατία μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε κάτι ολοκληρωτικό, ακόμη και χρησιμοποιώντας την ίδια ρητορική και τους ίδιους τυπικούς θεσμούς που όμως θα έχουν διαστρεβλωθεί.

Η ευθύνη που απορρέει από το νόημα της λαϊκής κυριαρχίας σημαίνει πάντοτε τόσο δικαιώματα όσο και υποχρεώσεις. Πολλοί πιστεύουν ότι οι υποχρεώσεις δεν αποτελούν στοιχείο της δημοκρατίας είτε γιατί είναι ατομιστές είτε γιατί η εξουσία πάντοτε χρησιμοποιεί τον όρο καταχρηστικά, δηλαδή ως φορέα ανισότητας. Όμως το ζήτημα απαιτεί μια απλή ανάλυση, για να μη φοβόμαστε τις έννοιες και την κατάχρηση που μπορεί να τους κάνει οποιοσδήποτε. Πότε υπήρξε εποχή στην ιστορία που δεν έγινε κατάχρηση κάποιου όρου από τις εξουσίες αλλά και από τους ίδιους τους ανθρώπους;

2.- Οι υποχρεώσεις στη δημοκρατία

Ποιες είναι οι υποχρεώσεις στη δημοκρατία; Σε αυτό το σημείο πρέπει να δώσουμε μεγάλη προσοχή, γιατί οι υποχρεώσεις είναι δύο ειδών ανάλογα με την πηγή της προέλευσής τους:

(α) αυτές που απορρέουν από τις μεγάλες ιδέες και, επομένως, την ουσία της δημοκρατίας και

(β) αυτές που απορρέουν από τους νόμους της πολιτείας.

Λέγοντας «ευθύνη», σε κάθε περίπτωση εννοώ την ευθύνη που απορρέει από τις μεγάλες ιδέες και το κοινό καλό. Ο υπεύθυνος πολίτης είναι πάντοτε αυτός που, ιδεατά, πρέπει να επιλέγει και να ενεργεί σύμφωνα με αυτές.

Οι νόμοι όμως της πολιτείας δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στο κοινό καλό, αλλά έχουν την ισχύ να επιβάλουν οτιδήποτε ως υποχρέωση, είτε ανταποκρίνεται σε αυτό είτε όχι. Σε αυτό το σημείο είναι που γεννάται πάντοτε η αμφισβήτηση αν οι

επιβαλλόμενες υποχρεώσεις είναι όντως υποχρεώσεις σύμφωνα με τις μεγάλες ιδέες και τη δικαιοσύνη ή απλώς η έκφραση μιας επιβληθείσας ανισότητας. Στην πραγματικότητα, όλη η πολιτική ιστορία αποτελεί μία διαμάχη σε αυτό το επίπεδο.

Τι είναι οι υποχρεώσεις σε μια κοινωνία; Το κοινό καλό (όπως γίνεται αντιληπτό σε ιστορικό χρόνο) επιβάλλει ένα σύνολο υποχρεώσεων. Αυτό που συμβαίνει σχεδόν πάντοτε στον κόσμο είναι ότι μέρος, μεγάλο ή μικρό, από αυτές τις υποχρεώσεις αφαιρείται από τους ώμους κάποιων λίγων, με συνέπεια το βάρος αυτό να πέσει στους ώμους των πιο αδύνατων και να προστεθεί σε αυτό που τους αναλογεί, πράγμα που γίνεται με διάφορους τρόπους, απλούς ή πολύπλοκους. Δεν χρειάζεται και πολλή σκέψη για να το κατανοήσει κανείς. Επομένως, η επίκληση στις υποχρεώσεις του πολίτη δεν ανταποκρίνεται πάντοτε στην αλήθεια, γιατί αυτό δεν θα είναι βάρος που του ανήκει, αλλά μία εκμετάλλευση εκ μέρους των ισχυρότερων ομάδων.

Αυτές οι υποχρεώσεις δεν είναι μόνο π.χ. οι φόροι, αλλά ένα σύνολο ρυθμίσεων που καθιερώνει μίαν ανισότητα στις ρίζες ενός συστήματος, ώστε η ανισότητα να αυξάνεται και, στο τέλος, ακόμη π.χ. και η ισότητα των φόρων να μην έχει καμμία σημασία, αλλά αντιθέτως να αποτελεί μίαν ακόμη ανισότητα.

Πώς μπορεί να λυθεί το ζήτημα αυτό; Με την άσκηση αποφασιστικού ελέγχου σε αυτούς που έχουν την εξουσία. **Αλλά η αυταπάτη μιας τέλει ελευθερίας, ανέφελης και απεριόριστης, είναι το δηλητήριο που καταστρέφει τη δημοκρατία. Η ελευθερία μας δεν μπορεί να είναι απεριόριστη, γιατί είμαστε κοινωνικά όντα – και όχι μόνο αυτό, αλλά είμαστε και ατελείς. Επίσης, και η αντίστροφη αυταπάτη ότι η ασφάλεια είναι δυνατή χωρίς την ελευθερία την καταστρέφει εξίσου.** Πρέπει να δούμε την ελευθερία και στις δύο περιπτώσεις υπό άλλο πρίσμα. Δεν είναι δυνατόν υπό την έννοια της ελευθερίας να τοποθετούμε κάθε τεμπελιά, ετσιθελισμό, επιθυμία, αδιαφορία ή ιδιοτέλεια. Αν θέλουμε να είμαστε πραγματικά ελεύθεροι, θα πρέπει να ξεκαθαρίσουμε ορισμένες έννοιες μέσα μας και τους στόχους της ζωής μας, ώστε να μην τρέχουμε πίσω από τα γεγονότα αλλά να τα

προλαβαίνουμε. Θα πρέπει όχι μόνο να μισούμε τα οδυνηρά αποτελέσματα αλλά και τις ίδιες τις επιλογές μας που έχουν οδηγήσει σε αυτά. Αυτό πρέπει να το κάνει τουλάχιστον εκείνο το πραγματικά μεγάλο μέρος των ανθρώπων που σκέπτονται και ενδιαφέρονται για τα κοινά.

Πιστεύω ότι η **ορθότητα βρίσκεται στην ισορροπία**. Η δημοκρατία υποτίθεται ότι θα έπρεπε να εξασφαλίσει αυτή την ισορροπία ανάμεσα στην επιτελεστική ισχύ της οργανωμένης κοινωνίας και στην ελευθερία μαζί με το κοινό καλό. Αυτό δεν εξασφαλίζεται μόνο με θεσμούς, απαιτεί κυρίως ένα ισχυρό και ανεξάρτητο υποκειμενικό στοιχείο, δηλαδή τον πολίτη. Ο πολίτης είναι που θα επιβάλει θεσμούς λογοδοσίας και θα αναγκάζει μια πολιτική ηγεσία να λογοδοτεί και να πράττει, ατομικά και συλλογικά. Ο πολίτης θα μπορεί να βρει τρόπους για να γίνει αυτό μέσα από τις διατιθέμενες δυνάμεις του.

Μέχρι τώρα, η πλάστιγγα ανάμεσα στις δύο αυτές άκρες του εκκρεμούς της πολιτικής ζωής κλίνει είτε προς τον κρατισμό (και οποιαδήποτε μορφή οργανωμένης εξουσίας είτε είναι κράτος είτε όχι) όπου ό,τι επιτάσσει η εξουσία πρέπει να επιβάλλεται ως ορθό μόνο και μόνο επειδή περιβάλλεται με κάποιο τυπικό, είτε προς την ταύτιση της δημοκρατίας με την ελευθερία αόριστα και χωρίς ιδιαίτερη επεξεργασία της έννοιας της ελευθερίας. Άλλοι προτιμάνε την άνευ όρων υπακοή στον νόμο για να αποφύγουν το χάος και άλλοι προτιμάνε την αποδιάρθρωση των μηχανισμών επιβολής του νόμου για να εξασφαλιστεί η ελευθερία. Και στις δύο όμως περιπτώσεις η επιβολή είναι αναπόφευκτη. Στην πρώτη γιατί ούτως ή άλλως είναι αυτό που επιλέγει κανείς και στη δεύτερη γιατί οι άνθρωποι προς το παρόν τείνουν, σε μικρή ή μεγάλη κλίμακα, στην ανισότητα λόγω των επιθυμιών τους και στην ισότητα λόγω της οδύνης που τους προκαλεί η ανισότητα όταν είναι θύματά της. Επομένως, δεν υπάρχει περίπτωση να κάνουν ορθή χρήση μιας κατά φαντασίαν απόλυτης ελευθερίας. Πάντοτε μέσα στο χάος θα υπάρξουν εκείνοι που θα έχουν τη δύναμη να επιβάλουν τη θέλησή τους με τη δημιουργία των δικών τους θεσμών.

Η εμπειρία έχει ήδη δείξει ότι η έμφαση στο ένα ή στο άλλο άκρο του πολιτικού εκκρεμούς καλλιεργεί αυταπάτες και ανισότητες. Είδαμε την υπερέμφαση στο κράτος και τις χειρότερες συνέπειές της με το μουσολινικό ή ναζιστικό κράτος αλλά και άλλα. Και μόνο η ύπαρξη του κράτους έδινε στον άνθρωπο την ψευδή εντύπωση ότι κάποιος θα φρόντιζε γι' αυτόν, χωρίς τη συμμετοχή του και το ενδιαφέρον του. Θα τον απάλλαζε από τη μέριμνα. Όμως η εξουσία τείνει σχεδόν πάντα στο να είναι ανεξέλεγκτη και το κράτος έχει μία ρευστότητα ως προς το πού θα κλίνει, ανάλογα με το ποιος κατέχει τη δύναμη. Είδαμε όμως και την ασύδοτη ελευθερία, την απορρύθμιση του κράτους με το όνειρο μιας ελευθερίας αν όχι πλήρους, πάντως μεγαλύτερης από πριν, και πάλι καταλήξαμε σε ανισότητα και περιορισμό. Έχει χαθεί η ισορροπία και μάλιστα προ πολλού. Η ισορροπία όμως πρέπει να είναι έργο των ανθρώπων και όχι ενός αυτοματισμού των θεσμών. Όχι μόνο δεν πρέπει αλλά και δεν είναι δυνατόν να επιβάλουν την ισορροπία οι θεσμοί, γιατί πάντοτε υπάρχουν παράγοντες που τείνουν να τους παραβιάσουν. Και το κυριότερο είναι ότι η ισορροπία πρέπει να ξεκινήσει από τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τα πράγματα, για να μπορεί να είναι αποτελεσματική και χωρίς ασυνέχειες στον χρόνο.

3.- Ο πολίτης

Πώς όμως μπορεί να διασφαλιστεί ότι αυτή η κατάσταση μπορεί να πάψει να υπάρχει; Με δημοψηφίσματα δεν είναι δυνατό κάτι τέτοιο, παρά τη χρησιμότητά τους σε ορισμένες περιπτώσεις. Αλλά ακόμη και αυτά, για να λειτουργήσουν επωφελώς και προς όφελος του κοινού καλού, θα πρέπει η πολιτική ωριμότητα να είναι κατάλληλη.

Το μόνο που απομένει να σκεφθεί κανείς πλέον είναι ότι η βάση της δημοκρατίας είναι ο ίδιος ο πολίτης, έστω μία κρίσιμη μάζα πολιτών, που να είναι σε θέση να κατανοεί ορισμένα θεμελιώδη

πράγματα, ώστε η κοινωνία να πάψει να είναι μία “μάζα” δεκτική στις μη αληθινές υποχρεώσεις. Βέβαια, δεν αρκεί να το λέει κανείς, αλλά πρέπει να έχει και τη δύναμη να το εφαρμόσει.

Αυτή την ισορροπία ανάμεσα στα δύο άκρα, ανάμεσα, από το ένα μέρος, στην **ελεύθερη βούληση του υποκειμένου και την ιδέα** και, από το άλλο, την ανάγκη και την οργανωμένη **θεσμική ισχύ** δεν πρόκειται να την παράσχει οποιαδήποτε εξουσία (πλην σπανίων περιπτώσεων). Μπορεί να την καλλιεργήσει μόνον ένας λαός με τη γνώση, το ξεκαθάρισμα των στόχων του και την έγκαιρη παρέμβασή του στο πολιτικό γίγνεσθαι. **Η αδιαφορία για τα κοινά είναι στην πραγματικότητα η άρνηση της λαϊκής κυριαρχίας**, που αποτελεί τον ένα και ισχυρότερο πυλώνα της δημοκρατίας. Έτσι έχει καταστήσει ένα κενό γράμμα. Αγαπάμε το σύμβολο και τη λέξη πιο πολύ από την ουσία και αυτό είναι ένα διάχυτο πρόβλημα. Χρησιμοποιούμε τα σύμβολα μόνο και μόνο για να εξυπηρετήσουμε τους ατομικούς μας σκοπούς και έχουμε υποτάξει το συλλογικό στο ατομικό, ενώ θα έπρεπε αυτά να αλληλοεξυπηρετούνται.

Τελικά, έχουμε διασπάσει το κοινό καλό σε άπειρες μικρές ατομικές περιπτώσεις και δεν μπορούμε να το δούμε παράλληλα και σαν ένα σύνολο που υπερβαίνει το άτομο. Έτσι χάθηκε η συλλογική δύναμη κατανόησης, επιλογής, εφαρμογής και προόδου. Γι' αυτόν τον λόγο, η συλλογικότητα δεν μπορεί προς το παρόν να αποταυτιστεί από τη μαζικότητα, δηλαδή το ποσοτικό άθροισμα των κοινωνικών δυνάμεων, όχι για να τις απορρίψει, αλλά για να αρθεί στο πεδίο των εννοιών που είναι η δημιουργός αιτία των προβλημάτων. Έτσι, αυτή η δύναμη χρησιμοποιείται τελικά από την ισχύ εναντίον της κοινωνικής συνοχής και της ελευθερίας. **Ο πολίτης είναι το ζητούμενο υποκειμενικό στοιχείο.**

Επιπλέον, η ανισότητα που προκαλείται από τους άδικους νόμους δεν εκφράζεται μόνο στο οικονομικό πεδίο, αλλά το χειρότερο χαρακτηριστικό της είναι η απόσταση του ατόμου από το πολιτικό γίγνεσθαι, από τα κοινά πράγματα, δηλαδή η άρνησή του να είναι πολίτης. Αυτή είναι μια απόσταση που οφείλεται τόσο στον ατομισμό όσο και στην ίδια την εξουσία που θέλει να τον

κρατήσει μακριά από το πεδίο αυτό.

3/8/2021

Ιωάννα Μουτσοπούλου

Μέλος της ΜΚΟ ΣΟΛΩΝ

εικόνα : The spirit of Plato / William Blake – WIKIART